

УДК 37.036.379.8

ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Лариса Калініна

У статті визначено актуальність обраної теми, зроблено короткий огляд психолого-педагогічної і методичної літератури та досліджуються проблеми використання театральньо-сценічної діяльності як дієвого засобу творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: діти молодшого шкільного віку, театральньо-сценічна діяльність, творчий розвиток, театральне мистецтво.

ТВОРЧЕСКИЙ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА СРЕДСТВАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО ИСКУССТВА

Лариса Калинина

В статье определена актуальность выбранной темы, сделан короткий обзор психолого-педагогической, методической литературы и исследуются проблемы использования театральньо-сценической деятельности как действенного метода творческого развития детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: дети младшего школьного возраста, театральньо-сценическая деятельность, творческое развитие, искусство театра.

CREATIVE DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN BY MEANS OF THEATRE ART

Larysa Kalinina

In the article the problems of usage of theatre performance activity as an active means of primary school children creative development are researched.

Key words: primary school children, theatre-scenic activity, creative development, anecdotal pant game.

Постановка проблеми в загальному вигляді: Актуальною проблемою сьогодні є пошук перспективних шляхів та виявлення ефективних умов, що будуть сприяти формуванню в підростаючих поколіннях системи спеціальних знань у різних галузях мистецтва, розвитку творчої активності та мислення, творчих здібностей, світоглядних орієнтацій, системи духовних цінностей.

У цьому контексті великий інтерес викликають питання естетичного виховання та творчого розвитку дітей

засобами мистецтва театру. Слід зазначити, що основи естетичної культури формуються в дитинстві. Саме в цей період здійснюються перші кроки дітей у світ прекрасного, від яких у майбутньому будуть залежати їх естетичні запити та уподобання, коли діти стануть дорослими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Використання театрального мистецтва в практиці естетичного виховання з акцентом на творчий розвиток особистості розглядали дослідники: В. Абрамян, Р. Баталов,

А. Гончаров, Г. Балл, І. Бех, С. Гончаренко, Б. Захава, А. Капська, З. Корогодський, Н. Ксенофонтова, Ю. Мальованний, М. Пташин та інші.

Творчий досвід видатних діячів театрального мистецтва К. Станіславського, В. Немировича-Данченка, традиції українського театру та його кращих представників Л. Курбаса, П. Саксаганського, Г. Юри склалися в чітку театральну-сценічну систему наукових узагальнень та розробок щодо проблем виховання підростаючих поколінь і висвітлення ролі національного мистецтва в духовному збагаченні підростаючих поколінь, відродження української культури. Цю проблему розробляли та досліджували Р. Коломієць, П. Кравчук, В. Неллі, Л. Танюк, Е. Язовецький.

Педагоги С. Ананьїн, Г. Фрідріх, В. Пирогов, Н. Корф, Я. Коменський, К. Ушинський, Л. Чепіга, В. Шахрай, Г. Єскіна звертали увагу на роль театрального мистецтва в естетичному вихованні та творчому розвитку дітей. На їх думку, театральну-сценічну роботу з дітьми – це один із шляхів творчого розвитку особистості, а театральне мистецтво є дієвим та ефективним засобом допомоги дітям у навчанні.

Останнім часом з'явилося багато праць із окресленої проблематики: організація творчої діяльності учнів у позашкільному закладі (О. Рассказова), виховання школярів засобами театрального мистецтва (В. Невололов), мистецтва слова (Н. Миропольська), розвиток творчої активності та творчих здібностей молодших школярів засобами театральної самодіяльності (Г. Костюшко), музичної ритміки (Н. Григорян), літературного розвитку школярів засобами театрального мистецтва (А. Вітченко), формування ціннісних орієнтацій школярів у процесі занять театральним мистецтвом (В. Ша-

храй, Г. Єскіна), розвитку творчих здібностей учнів на уроках обслуговуючих видів праці засобами ігрової діяльності (Н. Слюсаренко), організації художньо-естетичного виховання (М. Леценко, Л. Масол).

Визначенню поняття творчої особистості у філософській, педагогічній та психологічній літературі приділяли значну увагу Б. Ананьєв, В. Андреев, Ю. Бабанський, М. Бондаренко, В. Кан-Калик, Я. Пономарьов, Н. Талізїна, В. Цапок та інші.

Ряд дослідників (Л. Єрмолаєва-Томїна, В. Козленко, Н. Посталюк та інші) поняття «творча особистість» розглядають крізь поняття творчого стилю діяльності або творчої активності.

Творчість є родовою властивістю людини і людства в цілому, однак у різні історичні епохи ця властивість реалізовувалася по-різному. Дослідженням сутності дитячої творчості, умов щодо її розвитку займалися і займаються різні науки, у тому числі філософія, психологія та педагогіка.

У філософському контексті творчість людини є продовженням на якісно новому рівні творчості природи, тобто є її частиною. При цьому суспільство (і кожен її член) виступає як суб'єкт творчої діяльності. Завдяки продуктивній праці та творчій думці людина здійснює подальшу перебудову природи, формує нове предметне середовище, в умовах якого розвивається людська цивілізація і сама природа.

Творчу особистість визначають як особистість, межі творчості якої охоплюють дії від нестандартного розв'язання простого завдання до нової реалізації унікальних потенціалів індивіда в певній галузі; як людину, яка володіє певним переліком якостей, а саме: рішучістю, умінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення,

умінням бачити далі, ніж бачать його сучасники і те, що бачили його попередники. Вона повинна володіти мужністю для того, щоб піти проти течії і зруйнувати все те, у що вірить сьогодні більшість [9].

Серед характерних особливостей творчої особистості виділяють: відхилення від шаблону, оригінальність, ініціативність, наполегливість, високу самоорганізацію, працездатність.

Більшість авторів погоджується з тим, що творча особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань, прагне до нового, оригінального, уміє відкинути звичайне, шаблонне.

Головним показником творчої особистості, її найголовнішою ознакою дослідники вважають наявність творчих здібностей, які розглядаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності та є умовою її успішного виконання [5].

Деякі дослідники розглядають певні специфічні риси творчої особистості, а саме: інтелектуальні, характерологічні особливості мотиваційної сфери тощо і визначають творчу особистість як таку, якій ці риси тією чи іншою мірою притаманні.

Метою даної статті є розкриття особливостей та переваг щодо творчого розвитку засобами театральної діяльності дітей молодшого шкільного віку.

М. Бахтін зазначав, що педагогічні можливості вже закладені в саму природу театрального мистецтва в різних його функціях і компонентах. Він розглядав навчальну та виховну ролі театрального мистецтва та досліджував можливості використання сценічного мистецтва в навчальному процесі. На його думку, театральне мистецтво за своєю природою є близьким до дитячої творчої гри, що має велике значення для виховання

багатьох цінних якостей особистості дитини [1, с. 17].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, якій присвячується стаття. Дана проблема вимагає ґрунтовного аналізу: з одного боку, як переконливо доводить практика, більшість дитячих театральних гуртків і колективів зорієнтовані переважно на виконання, у той же час як творчо-пізнавальна робота в розвитку самостійності й ініціативи, духовно-творчого зростання самовираження дітей молодшого шкільного віку все ще залишається недостатньо розробленою та дослідженою, що й обумовило звернення до зазначеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Участь дітей молодшого шкільного віку в різноманітних видах творчої театральної діяльності може стати першою сходинкою щодо розуміння сценічного мистецтва.

В. Сухомлинський уважав, що чутливість і сприйняття краси театрального мистецтва в дитячі роки незрівнянно глибша ніж у пізніші періоди розвитку особистості [2, с. 168].

У останні роки театральне мистецтво школярів вивчається як серйозна проблема в працях Л. Гайнетдінової, А. Єршової, Н. Миропольської, Л. Нікольського, Т. Пені та інших.

Крім того, досвід сучасної педагогічної практики (Ш. Амонашвілі, Л. Потоцька, Е. Сазонов, Т. Соловків, Л. Чуриліна) показує, що саме для вирішення навчально-виховних завдань, а саме: засвоєння літер. математики, розвитку культури мовлення, виховання загальної культури, прилучення дітей молодшого шкільного віку до національних традицій, звичаїв, творчого розвитку особистості дитини, необхідно звертатися до засобів театрального мистецтва в умовах занять, у виховній роботі.

Використання театру та театраль-но-сценічної діяльності в навчанні й вихованні досліджувалось О. Котиковою, І. Люблінським, Л. Масол, О. Михайловою, К. Тусків, Ю. Рубіною, М. Стуль та ін.

Естетичне виховання дітей розглядається в дослідженнях Н. Абрамян, М. Батіашвілі, О. Комаровської, М. Шевченко, А. Михайлової, Ф. Мувейта, О. Хижної та інших.

Питання підвищення виховного впливу театру досліджували мистецтвознавці В. Пименов, Ю. Юзовський. Естетичний вплив вистави на дітей-глядачів досліджено в працях О. Комаровської, І. Любінського, Ю. Рубіної.

Проблеми залучення дітей до мистецтва театру з метою їх морально-естетичного розвитку розглянуті в дослідженнях А. Баранової, Н. Абрамян, Н. Миропольської, С. Нікіфорової, Н. Сорокіної та інших.

Загальні особливості дітей молодшого шкільного віку розглядаються в роботах Г. Горської, Ф. Гусейнової, М. Діори, І. Іванчука, З. Карпенка, Е. Киричука, Б. Кобзаря, В. Компа та інших.

Молодший шкільний вік – це вік, коли відбувається процес інтенсивної соціалізації особи. Вхідження в систему громадських інститутів та відношень відбувається легше й скоріше в дітей, які відвідували дошкільні навчальні заклади, гуртки, заняття із підготовки до навчання в школі. Але решта дітей по-різному виявляють активність щодо освоєння громадських відношень. Це залежить від багатьох причин, а саме: природних задатків, психологічних особливостей дітей, педагогічної підготовки батьків, стилю виховання, успішної діяльності вихователів, педагогів, керівників гуртків та батьків.

Особливостями психологічного розвитку дітей цієї вікової категорії є

гострота та свіжість сприйняття, яскравість уяви. Увага молодших школярів вже є стійкою, що має прояв в іграх, під час занять малюванням, ліпленням, конструюванням тощо.

Пам'ять дитини також достатньо розвинена, вона легко і міцно запам'ятовує все те, що їй особливо подобається та вражає і безпосередньо пов'язане з її інтересами.

Відносно добре розвинена і наочно-образна пам'ять, яка є важливою складовою в процесі розвитку словесно-логічної пам'яті. Однак, не дивлячись на всі вищеперелічені здібності, у дітей даного віку інтереси ще можуть часто змінюватися, і відповідно до цього прихильність дитини до тієї чи іншої діяльності ще не носить систематичний характер. Тому існує необхідність усіляко заохочувати дитину до занять творчістю та допомагати їй у цьому.

У дітей молодшого шкільного віку розвиваються пізнавальні інтереси, формуються здібності до активної, самостійної, творчої діяльності. Яскраве, живе, цікаве сприймається краще, виразніше, емоційніше, ніж схематичне, символічне.

Якщо говорити про відчуття краси, то в цьому віці дітям подобаються яскраві кольори, барвистість відповідає їхнім естетичним попитам. Дитина дає оцінку не лише зовнішнім ознакам предметів чи явищ, але і внутрішнім якостям, змісту. На основі первинного естетичного сприймання в дитини розвиваються естетичні почуття та відношення.

Театрально-сценічна діяльність як певна педагогічна система передбачає вирішення цілого кола виховних завдань. Перш за все, театрально-сценічна робота була й є могутнім фактором естетичного виховання дітей. А елементи театру, упроваджені в роботу шкільних навчальних закладів і закладів культурно-дозвіллевої діяль-

ності, роблять життя дітей молодшого шкільного віку ще більш цікавим та змістовним, збагачують його яскравими й емоційними враженнями.

Театральне мистецтво, як засіб естетичного засвоєння дійсності, ствердження духовних цінностей і формування суспільної свідомості, займає значне місце в системі художньо-естетичного виховання особистості.

Через художні образи дитина знайомиться з навколишнім середовищем, учиться відчувати добро і зло. Кожен із видів мистецтв із урахуванням їх специфічних особливостей впливає на чуттєво-емоційну сферу дитини. Життєдіяльність дитини має комплексний характер. Вона складає історії, казки, фантазує й уявляє собі все те, про що вона розповідає дорослим та одноліткам. У основі цих видів діяльності лежить гра, яка є першою сходинкою до творчої діяльності.

Якщо звернути увагу на дітей, які граються, то на ваших очах ці маленькі чарівники перетворюють шматок дерева, паперу, тканини на літак, корабель і навіть людину: усе залежить від ситуації і вимог гри. А за допомогою іграшок діти розігрують цілі вистави. Іграшка для дитини є засобом спілкування з оточуючим світом, людьми, тим засобом, що допомагає проявляти себе і своє власне відношення до цього світу.

Швидко перевтілення, віра в запропоновані обставини, повне включення в ті події, що відбуваються, – усе це є проявом тих якостей, на які багато разів указували відомі психологи, коли аналізували особливості дитячої гри (І. Апрямов, Л. Виготський, А. Запорожець, Б. Теплов, Д. Ельконін та інші).

Проте слід зазначити, що мова йде саме про ті ігри, під час яких немає

глядачів. А сама наявність глядача є обов'язковою умовою театрального мистецтва. У цьому й полягає головна відмінність дитячої гри від театральної.

На думку М. Бахтіна, дитяча гра починає наближатися до мистецтва в тих випадках, коли з'являється глядач, який починає спостерігати за грою дітей [2, с. 67].

І. Гончаров розглядає дитячу гру як первинну драматичну форму, де актор, глядач, автор п'єси, декоратор і працівник сцени – це одна особа [4, с. 128].

У театральній грі здійснюється процес перевтілення дитини, виникає здатність до взаєморозуміння, співчуття і співучасті, розкриваються багато здібностей у дитини. Саме рольові ігри («ігри в театр»), визначені Л. Виготським як дійовий засіб творчого розвитку та творчої самореалізації дитини. Одночасно ігрова діяльність відповідає комунікативним потребам дитини, потребам спілкування з однолітками. Це є сприятливою умовою щодо їх розвитку [5, с. 60].

У останні роки в практиці роботи навчальних та культурно-дозвіллевих закладів набули поширення різноманітні форми творчої театральнотворчості діяльності дітей. Особлива увага приділяється театральному мистецтву, яке має значні виховні можливості.

Не принижуючи значення музики, літератури, хореографії, образотворчого мистецтва та інших видів мистецтв у вихованні, їх впливу на творчий розвиток особистості дитини, слід відмітити значне місце театрального мистецтва у творчому розвитку особистості.

Проведене дослідження виявило, що театральне мистецтво за своєю образно-художньою суттю є близьким до казки, де художній образ

сам по собі без попередніх пояснень. Казка, як народна, так і класична, – це художня скарбниця, що зберігає історичний досвід, накопичений людством протягом віків.

Місце й роль казки в навчально-виховній роботі з дітьми досліджувалася в декількох аспектах: методичні прийоми роботи з казкою (І. Нарсулаєва, О. Ларина, Л. Фесенко); драматизація та інсценування казок (М. Львова, Н. Карпинська, О. Кубасова); морально-естетичне виховання (Г. Арязмова, Л. Байкова, А. Щербо, Н. Саліханова, Н. Светлова).

Казка – це перша школа життя для дитини, це також і знайомство із силами добра й зла. Казка – це не обов'язково містика, це – форма, метод, що дозволяє робити великі образні узагальнення.

С. Русова вважала, що коли дитина послухає казку, яка їй дуже сподобається, то вона без усякого натиску з боку дорослих буде використовувати її для своїх забавок і часто повторюватиме ті вирази, що їй сподобалися [6, с. 116].

Т. Рубцова зазначає, що діти молодшого шкільного віку вже цікавляться психологією персонажа, вони намагаються проникнути в його внутрішній стан, мотиви його поведінки. Найчастіше ними виділяються ті переживання, які співзвучні з їх власним переживанням, і, співчуваючи персонажу, дитина має можливість глибше проникнути в його внутрішнє життя, зрозуміти його морально-психологічні якості [7, с. 129].

Видатний педагог В. Сухомлинський не уявляв навчання в школі не тільки без слухання і читання казок, а й без створення казки [8, с. 36].

Слід зазначити, що дитяча літературна творчість поглиблює і поширює емоційну сферу дитини, дозволяє оволодіти мовою – цією цікавою та складною формою передачі

людської думки, людського почуття. Ось чому дитячому сприйманню ближчими є п'єси, які вони створюють самі. Тут виникають різні форми і ступені: від раніш підготовленого літературного тексту до легкої пам'яті кожної ролі, котру дитина сама в процесі гри повинна імпровізувати, розвернути в новий словесний текст.

У зв'язку із цим найбільш цікавими й перспективними для дітей є п'єси, які вони самі нафантазують і створюють у процесі театральної творчості, на заняттях із театального мистецтва.

Л. Виготський уважав, що п'єси, створені дітьми, не мають літературної вишуканості, вони нескладні, але мають велику перевагу, котра полягає в тому, що ці п'єси виникли в процесі дитячої творчості [9, с. 60].

Слід зазначити той факт, що деякі педагоги та вихователі висловлюються проти творчої дитячої театально-сценічної діяльності та вказують на небезпечність даної форми, вважають, що вона може розвинути дитячу гонористість, неприродність.

Однак, цілком погодитися з цією думкою неможливо. Театально-сценічна діяльність може завдати дітям шкоди лише в тому разі, коли вона спрямована на відтворення форм дорослого театру, спроб дітей до копіювання виконавської манери професійних акторів, вивчення текстів, які не завжди для них є зрозумілими.

Привабливість театального мистецтва для дітей молодшого шкільного віку зумовлена його синкретичністю, завдяки чому забезпечується всебічний творчий розвиток дітей. Робота над створенням дитячої вистави включає в себе літературу (драматургію), хореографію, музику, образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, які з'єднані на основі єдиної сценічної дії. Кожен із цих компонентів вистави має

свою особисту систему засобів щодо сценічної виразності й емоційного впливу.

Будь-яка вистава, над якою працюють діти разом зі своїм керівником, передбачає музичне оформлення. Це, у свою чергу, є підставою для розвитку таких видів творчої діяльності, як: пошук лейтмотиву вистави, образу, підбір музичного матеріалу для музичного оформлення вистави, вивчення та виконання пісень, танців тощо.

У процесі спілкування з музикою дитина відчуває радість, дивується, робить свої власні відкриття. Її приваблює можливість висловити свої почуття, враження, фантастичні образи в таємничих і поки ще невідомих звуках та їх сполученнях, у яких вона інтуїтивно впізнає їй одній зрозумілий зміст.

Образотворче мистецтво сприяє художньому відображенню дійсності в образах, які діти-глядачі сприймають. Цей вид мистецтва розкриває перед молодшими школярами багатоманітність фарб оточуючого світу, форм та рухів, за його допомогою діти знайомляться з новими для них предметами та явищами життя.

Театрально-сценічна діяльність дозволяє кожній дитині в рамках проведення одного заняття спробувати свої сили в різних видах творчої роботи. Особлива цінність таких занять із дітьми молодшого шкільного віку полягає ще й у тому, що вони здатні значно підвищити рівень емоційної піднесеності та організованості, формувати навички колективної роботи, відповідального відношення до своїх вчинків, а в процесі спілкування під час виконання творчих завдань та репетицій вистави створювати доброзичливу атмосферу в колективі.

Особливо цікавим для дитини стає образне сценічне втілення казкового

персонажа, яке будується за законами акторської майстерності.

Театральна творчість, включаючи виконавську діяльність, розвиває уяву. Адже, щоб добре зіграти певну роль, треба уявити ті обставини й умови, у яких живе герой, оволодіти «секретом» перевтілення. Систематичні тренування уяви на репетиціях роблять дитину-актора не лише рухливим, гнучким, а й здатним домислити, нафантазувати ті чи інші обставини, середовище, образ, події.

Педагогічною цінністю творчої театрально-сценічної діяльності дітей молодшого шкільного віку виступає як сама вистава (своєрідний вираз колективної творчості дітей), так і процес її створення, що є комплексом різноманітних творчих художньо-естетичних дій, із урахуванням їх інтересів, здібностей і попереднього естетичного досвіду. Вистава, яку створюють самі діти за допомогою вихователя або керівника, сприяє розвитку творчого мислення, естетичного сприйняття дійсності та впливає на формування естетичної культури.

Формування естетичної культури дітей старшого дошкільного віку через включення їх у всі етапи створення вистави розвиває вміння орієнтуватися не тільки у світі мистецтва, а й знати історію свого народу, традиції, звичаї, фольклор.

Працюючи над створенням декорацій, реквізиту, діти пізнають «таємниці» кольору, вивчають закони перспективи ліній, різні форми та основи композиції. Оформлюючи виставу, вони вивчають технологію виготовлення бугафорських виробів, оволодівають технікою пап'є-маше, технікою роботи з аквареллю та гуашню в процесі розфарбовування реквізиту.

Усе вищезазначене дозволяє говорити про те, що в роботі освітніх та культурно-дозвіллевих закладах виховний потенціал мистецтва театру використовується недостатньо. Це певною мірою пояснюється тим, що відчуті справжню виховну силу мистецтва може лише педагог чи вихователь, який розуміє та відчуває його специфіку і своєрідність. На жаль, сьогодні ще не вистачає кваліфікованих фахівців, які б у повній мірі забезпечували процес творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку засобами театраль-но-сценічної діяльності.

Вивчення існуючого педагогічного досвіду, ретельний аналіз наукової, педагогічної і навчально-методичної літератури та проведені дослідження дозволило зробити такі висновки:

- будь-яка театральна вистава, незалежно від її ідейно-художнього рівня, може сподобатися дитині молодшого шкільного віку, якщо вона

відповідає її розважальним та дозвіллевим потребам;

- спілкування з мистецтвом театру в більшості випадків має споживацький характер і перш за все засобом задоволення потреб у відпочинку та розвагах.

Проведені дослідження надає можливість констатувати, що театральне мистецтво є привабливим для дітей молодшого шкільного віку як із точки зору його сприйняття, так і творчої театраль-но-сценічної діяльності.

Знання сутності й природи даного виду мистецтва, особливостей та педагогічних перспектив щодо процесу творчого розвитку особистості дітей молодшого шкільного віку дозволяє визначити його місце в цілісній системі естетичного виховання як засобу стимулювання щодо творчої діяльності дітей, формування їх естетичної культури та всебічного розвитку.

Це дослідження повною мірою не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми, що буде висвітлено та розглянуто в подальших дослідженнях та публікаціях.

Література

1. Батхин Н. Н. Театр и его роль в воспитании : сборник / Н. Н. Батхин // В помощь семье и школе. – М., 1911.
2. Сухоминський В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухоминський. – К., 1975.
3. Бахтин Н. Эстетика словесного творчества / Н. Бахтин. – М., 1979.
4. Гончаров И. Ф. Эстетическое воспитание школьников средствами искусства действительности / И. Ф. Гончаров. – М., 1986.
5. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. – М., 1991.
6. Русова С. Ф. Вибрані твори / С. Ф. Русова. – Л., 1996.
7. Рубцова Т. В. Розуміння психології літературного персонажа дітьми молодшого шкільного віку: збірник / Т. В. Рубцова // Наукові записки НДІ психології. Ч. 2. – К., 1950.
8. Сухомлинский В. А. Мудрая власть коллектива / В. А. Сухомлинский. – М., 1975.
9. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. – М., 1991.